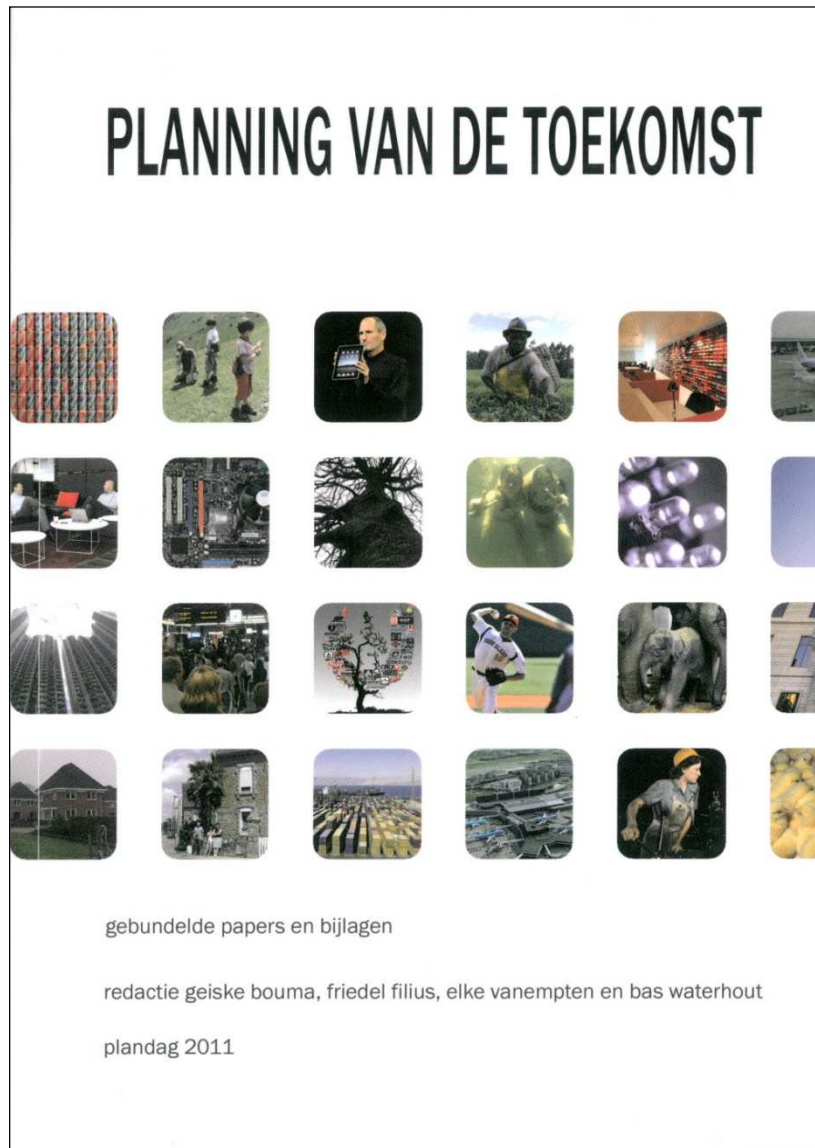

Klimaatbeleid en duurzame ruimtelijke ontwikkeling

Wouter van der Heijde

verschenen in:

Bouma, G. (red.) (2011) *Planning van de toekomst; Bijdragen aan de PlanDag 2011*, Delft: Stichting Planologische Discussiedagen, p. 171-175.

Stellingen:

- Klimaatambities zijn mooi, maar ruimtelijke strategie ontbreekt.
- Ruimtelijke planners moeten zich meer bewust zijn van de opgaven die klimaatplannen stellen.

SAB, adviseurs in ruimtelijke ontwikkeling

drs. Wouter van der Heijde

E-mail: Wouter.vanderHeijde@sab.nl

adviseurs in ruimtelijke ontwikkeling

Klimaatbeleid en duurzame ruimtelijke ontwikkeling

Ondanks dat klimaat sinds de economische crisis iets minder hoog op de politieke agenda staat, zet de beleidsvorming op dit terrein zich gestaag voort. Iedere zichzelf respecterende overheid is er in meer of mindere mate mee bezig. Klimaatinitiatieven en klimaatplannen schieten als paddenstoelen uit de grond en voorbeeldprojecten worden geboren.

In dit paper wordt gekeken naar de (ontbrekende) ruimtelijke vertaling van klimaatbeleid en de gevolgen hiervan voor duurzame ruimtelijke ontwikkeling. Met name de ontwikkelingen in de provincie Utrecht worden onder de loep genomen.

De klimaatproblemen die op ons afkomen zijn groot genoeg. In 2008 rapporteerde de Deltacommissie onder leiding van oud-minister Veerman dat Nederland niet voldoet aan de huidige norm voor overstromingsrisico's. Daar komt bij dat de komende decennia de kans op een watersnoodramp toeneemt door klimaatverandering doordat de zeespiegel stijgt en de variatie in rivierafvoeren toeneemt. Naast potentiële watersnoodrampen schuilt er ook een gevaar in de toename van de uitstoot aan broeikasgassen door verbranding van olie, kolen en gas.

Binnen het klimaatbeleid zijn twee hoofdlijnen te onderscheiden. Enerzijds wordt er gewerkt aan het vermindering van broeikasgasemissies, het mitigatie spoor, en anderzijds wordt gekeken hoe wij ons aan kunnen passen aan het veranderende klimaat. Het laatste wordt adaptatie genoemd.

Een van de onderwerpen bij het klimaatbeleid is energietransitie. Hiermee wordt de overgang van fossiele energie naar duurzame energie bedoeld. Dit heeft gevolgen voor de manier van opwekking van energie en de infrastructuur die nodig is om de energie op de juiste plek te krijgen. Het doel van de energietransitie is om in de toekomst op een duurzame manier in de eigen energiebehoefte te kunnen voorzien. De provincie Utrecht maar ook anderen hebben hier oog voor.

Tour d'horizon

Voordat nader ingegaan wordt op het klimaatbeleid van de Provincie Utrecht volgt er een korte tour d'horizon door Nederland. Dubbeling en Meijer (2009) vergeleken de klimaatplannen van de gemeenten Amsterdam, Rotterdam en Den Haag. Hieruit blijkt dat de drie steden zonder uitzondering wervende, optimistische en heldere plannen hebben gemaakt. Aan de andere kant wordt geconstateerd dat de ambities, planhorizonten en speerpunten zeer met elkaar verschillen en dat een ruimtelijke vertaling, naar bijvoorbeeld infrastructuur, veelal ontbreekt. Amsterdam, Rotterdam en Den Haag gaan weliswaar uit van hun eigen specifieke situatie en kernkwaliteiten maar het is nog maar de vraag of ze het op eigen kracht kunnen redden. Zo zet Amsterdam in op een schone, compacte, gezonde en leefbare stad. In het rapport 'Nieuw Amsterdams klimaat' staan projecten die gepland zijn of opgestart zijn met bedrijven en maatschappelijke organisaties. Rotterdam heeft als thema voor hun klimaatbeleid de haven gekozen. De 'Energierhaven' moet het knooppunt worden van afvang, transport en opslag van CO₂. Den Haag profileert zich als wereldstad aan zee. In de plannen staat dat ze klimaatneutraal kan worden door het grote aantal uren zon en wind. In een andere publicatie komen Dubbeling en Meijer (2011) tot de conclusie dat "de drie vergeleken klimaatplannen niet veel meer bevatten dan oud en achtergesteld beleid verpakt in een nieuw hip jasje". Er wordt gesteld dat het lokale klimaatbeleid slechts succesvol kan zijn als het is ingebed in een grotere strategie op een hoger ruimtelijk schaalniveau. Daarmee komt de rol van de provincie om de hoek kijken.

In Noord-Nederland spelen de provincies reeds een rol. In het samenwerkingsverband Energy Valley is het doel de economie en de werkgelegenheid in Noord-Nederland te versterken door duurzame energieactiviteiten te stimuleren. De nadruk ligt op energiebesparing, een schonere productie van fossiele energie, het terugdringen van de milieulast en nieuwe energietechnologieën, o.a. op het gebied

van energie-infrastructuur zoals het Smart Power System. Energy Valley is een voorbeeld van regionale kennisclustering (Van der Heijde en Houtsma, 2006). In hoeverre ruimtelijke planners hierbij betrokken zijn valt te bezien.

Klimaatbeleid Provincie Utrecht wil economie versterken

Het klimaatbeleid van de provincie Utrecht richt zich op de economie. De titel 'Ondernemen met nieuwe energie' zegt genoeg. De provincie wil samen met ondernemers en anderen toekomstgericht aan de slag voor een schoner klimaat. De econoom Jeremy Rifkin werd hiervoor overgevoegen uit de VS. In zijn verhaal speelt geld een centrale rol bij de energietransitie die nodig is. Zijn boodschap is in essentie: onderschat niet waaraan je begint als Utrecht in 2040 energieneutraal en klimaatbestendig wil zijn. De provincie kijkt er echter optimistisch tegenaan, zoals een echte ondernemer betaamt. Er kan zelfs verdiend worden aan de klimaatinvesteringen die nu nodig zijn.

Rifkin (2010) spreekt van de Derde Industriële Revolutie om klimaatneutraal te worden. Deze bestaat uit het toepassen van informatie- en communicatietechnologie die gecombineerd wordt met kleinschalige opwekking van duurzame energie. Na eerdere industriële revoluties die gebaseerd waren op fossiele brandstoffen en gebruik van massacommunicatiemiddelen, maakt de Derde Industriële Revolutie een schone economie mogelijk.

Voor de transitie naar deze schone economie in 2040 moet Utrecht per jaar 12,1 megaton CO₂ minder uitstoten. Hiervoor moet gedurende 30 jaar gemiddeld 600 miljoen euro per jaar worden geïnvesteerd. Vanaf 2020 worden de opbrengsten ten gevolge van energiebesparing en goedkopere energiebronnen hoger dan de kosten want fossiele brandstoffen worden in de toekomst schaarser en duurder. Deze economische invalshoek zien we ook terug in de 'Stern Review on the Economics of Climate Change' (Stern, 2007). De plannen zoals Rifkin die voorstelt kosten – net als bij Stern – een procent van het bruto regionaal/binnenlands product. Gedeputeerde van de Provincie Utrecht Wouter de Jong zegt in het blad Binnenlands Bestuur dat "dit vier procent is van de jaarlijkse investeringen in Utrecht". Kortom, redelijk te overzien, zeker als de Derde Industriële Revolutie lijdt tot impulsen in de economie omdat die kennisintensiever wordt. Daarnaast krijgt Utrecht in veel gevallen meer zekerheid over de levering van energie wat de afhankelijkheid van grondstoffenleveranciers in politiek instabiele regio's zoals het Midden-Oosten vermindert.

Waaruit bestaat de Derde Industriële Revolutie precies? Er zijn vijf pijlers te onderscheiden: 1) energiebesparing, 2) maximaal gebruik van de duurzame energiebronnen zon, wind, zee (getij), geothermie en biomassa, 3) gebouwen inzetten als energiecentrales, 4) waterstof voor energieopslag en 5) een slim energienetwerk dat ervoor zorgt dat vraag en aanbod van elektriciteit bij elkaar worden gebracht. Elke woning en elk gebouw zal fungeren als een kleine energiecentrale. Doordat alle kleine centrales met elkaar in verbinding staan en voortdurend aan elkaar energie leveren of van elkaar afnemen, ontstaat een optimaal energienetwerk dat net zo werkt als het internet. Met de insteek zoals hierboven beschreven kiest de Provincie Utrecht voor een brede blik op energietransitie. Het gaat niet alleen om CO₂ reductie maar ook om het opdoen van kennis, innovatie, stimulering van de werkgelegenheid en lagere kosten door energiebesparing en daarmee een concurrentievoordeel in de toekomst. De kosten en opbrengsten kunnen hierdoor ook over meer dan alleen de klimaatportefeuille verdeeld worden. Omdat kosten en opbrengsten echter niet altijd bij dezelfde persoon of organisatie terecht komen is de eerste uitdaging om partijen in beweging te krijgen.

PowerHouse

Vooralsnog bestaat het klimaatbeleid van de Provincie Utrecht in de praktijk vooral uit een verzameling voorbeeldprojecten. Een daarvan is het PowerHouse in Leusden dat is ontwikkeld door InnoConstruct. Het normaal uitzijnde en functionerende woonhuis gaat verder dan het bekende passiehuus dat geen externe energie nodig heeft. Het PowerHouse heeft niet alleen geen behoefte aan energie van het net, het levert ook energie terug. Met verbeterde isolatie en kan veel worden bereikt, maar netto is er meer rendement – ook in financiële zin – te behalen door extra energie op te wekken. Daarnaast is volgens de ontwikkelaars het uitgangspunt dat alle energie opwekkers worden geïntegreerd volgens de Silent Green gedachte; fraai, onzichtbaar en high tech duurzaam. Voor de energievoorziening is onder andere gebruikt gemaakt van zonnecellen, aardwarmte, een winturbine en warmteterugwinning in de vloeren. Doordat deze energiebronnen met elkaar communiceren via een computer kan op ieder moment en onder elke gebruikintensiteit van de meest efficiënte samenstelling van energiebronnen gebruik worden gemaakt. Wordt dit principe niet alleen op een huis toegepast maar op een hele straat, stad of provincie dan is dat hoe Rifkin het in zijn Derde Industriële Revolutie voor ogen heeft. Ook in financiële zin is het PowerHouse aantrekkelijk. Na de extra investeringen in het begin zijn de energielasten direct, en zeker in de toekomst, fors lager. Volgens de ontwerpers zal dat ook terug te zien zijn in de waarde van de woning. Overigens helpt de overheid hierbij om dit inzichtelijk te maken via verplichte de energielabels voor woningen.

Conclusie

Wordt het klimaatbeleid van de Provincie Utrecht en andere overheden in Nederland kritisch bekeken dan blijkt dat er weinig tot geen aandacht is voor de ruimtelijke opgaven die het met zich meebrengt. Vaak wordt bij de ruimtelijke vertaling van klimaatbeleid alleen gedacht aan adaptatiemaatregelen zoals dijkophogingen en het vergroten van waterbergingen etc. Een echte vertaling van klimaatbeleid naar ruimtelijke strategie gaat ook over mitigatie en zeker energietransitie en die ruimtelijke strategie ontbreekt veelal. In dit opzicht is de Provincie Utrecht op de goede weg.

Mitigatie en energietransitie gaan echter pas werken als het boven het niveau van het gebouw, stadsdeel, stad of zelfs stadsregio uitkomt. Dat is ook de les die Rifkin ons leert. Daarmee heeft klimaatbeleid een directe relatie met de ruimtelijke ordening van een gebied. Waarschijnlijk zijn de ruimtelijke gevolgen van klimaatbeleid groter dan we nu aannemen. Om de verschillende doelstellingen echt te behalen, moeten steden anders worden geordend, ontworpen, gebouwd en uiteindelijk gebruikt. Denk hierbij aan het anders situeren van woonwijken ten opzichte van overige stedelijke functies. En wat zijn de ruimtelijke gevolgen van alle klimaatneutrale gebouwen? Gaat de plattegrond van de stad er anders uitzien? Meer compact bouwen en meervoudig ruimtegebruik zoals bijvoorbeeld op het Oosterdokseiland in Amsterdam gebeurt, is een goed antwoord.

In ieder geval moet rekening worden gehouden met plekken voor bijvoorbeeld biomassa centrales, warmtekrachtkoppelingen, geothermie en warmte- en koudeopslag. Hierdoor wordt planning van de ondergrond veel belangrijker. Ook is het nodig dat in kaart is gebracht waar wind gevangen kan worden en water geborgen. Factoren die nog (steeds) niet standaard tot het afwegingspakket van de ruimtelijke planners en ontwerpers behoren.

Gezien de impact die klimaatdoelstellingen hebben op de ruimtelijke ordening is het voor ruimtelijke planners en ontwerpers van belang zich in het klimaatdebat te mengen, er tenminste notie van te nemen dan wel klimaatdoelstellingen serieus te vertalen in ruimtelijke plannen. Op sommige plekken gebeurt dat, zoals in Amsterdam waar het Programmabureau klimaat is ondergebracht bij de Dienst Ruimtelijke Ordening. Op veel andere plekken is op dit punt nog een lange en ingrijpende weg te gaan.

Noot

De auteur bedankt Martin Dubbeling voor zijn medewerking aan dit paper.

Literatuur

- Dubbeling, M. en M. Meijer (2009) 'The Netherlands 2020, Boundless Policies towards Low Carbon Regions and Cities', in *ISOCARP Review 05 Low Carbon Cities*, p. 58-79
- Dubbeling, M. en M. Meijer (2011) 'Duurzame Ruimtelijke Ontwikkeling in Noord-Nederland', in Noorman, K. en G. de Roo (red.) *Energielandschappen - de 3de generatie; over regionale kansen op het raakvlak van energie en ruimte*, p. 122-133
- Heijde, W. van der en W. Houtsma (2006) 'Van territoriale cohesie naar innovatieve stedelijke netwerken; Ruimtelijke implicaties van de Lissabon- en Gothenburgstrategie', in: Janssen-Jansen, L. en B. Waterhout (red.) *Grenzeloze Ruimte; Regionale gebiedsgerichte ontwikkelingsplanologie in Europees perspectief*, Den Haag: Sdu Uitgevers, p.121-135
- Rifkin e.a. (2010) *Utrecht Roadmap to a Third Industrial Revolution*
- Stern, N. (2007) *The economics of climate change; the Stern review*, Cambridge/New York: Cambridge University Press